

Tímarit um uppeldi og menntun / Icelandic Journal of Education | 33(1), 2024, 37-54
Sérrit um leikskólastarf, tileinkað dr. Guðrúnu Öldu Harðardóttur leikskólakennara
SVAVA BJÖRG MÖRK | HÁSKÓLINN Á AKUREYRI
INGIBJÖRG ÓSK SIGURÐARDÓTTIR | HÁSKÓLI ÍSLANDS
<https://doi.org/10.24270/tuum.2024.33.3>

„MEÐ FAGVITUND AÐ VOPNI“: UPPLIFUN LEIKSKÓLAKENNARA AF HLUTVERKI SÍNU Í FRAMVARÐASVEIT Í HEIMSFARALDRI

Hlutverk leikskóla er margslungið og tekur mið af breytingum í samfélaginu hverju sinni. Á tímum heimsfaraldurs kom það vel í ljós hversu mikilvægu hlutverki leikskólar gegna í samfélaginu. Á einni nóttu upplifðu leikskólakennarar og annað starfsfólk leikskóla sig vera komin í framvarðasveit þar sem starfssemi leikskóla var haldið gangandi á óvissutímum, þó með vissum takmörkunum, og starfsfólk gat lítið varið sig fyrir veirunni. Markmið rannsóknarinnar sem hér er sagt frá var að skoða hvernig leikskólastjórar og deildarstjórar upplifðu samfélagsleg viðhorf til leikskóla í heimsfaraldrinum. Jafnframt var ætlunin að kanna hvernig stjórnendur leikskóla upplifðu hlutverk sitt í framvarðasveit og hvernig þekking þeirra og fagmennska nýttist í því hlutverki. Gögnum var safnað með 11 einstaklingsviðtölum við leikskólastjóra og deildarstjóra. Niðurstöður rannsóknarinnar sýna að leikskólastjórnendur upplifðu starfsfólk leikskóla vera berskjaldaða framvarðasveit á tímum Covid-19. Einnig sýndu niðurstöður mikilvægi þess að halda fagmennsku leikskólakennara á lofti og gildi þess að hugað sé að hlutverki leikskólans sem menntastofnunar og að þjónustuhlutverk fyrir atvinnulífið yfirgnæfi það ekki.

Efnisorð: framvarðasveit, fagmennska, leikskólinn, menntastofnun, þjónustustofnun

INNGANGUR

Samkvæmt lögum eru leikskólar fyrsta skólastigið hér á landi. Það er ekki skólaskylda á leikskólastigi en sveitarfélög eiga að tryggja börnum leikskóládövl (lög nr. 90/2008). Segja má að á áttunda og níunda áratugnum hafi verið tekin sú stefna á Norðurlöndum að efla leikskólastigið til þess að foreldrar barna gætu fundið jafnvægi milli vinnu og fjölskyldulífs (Jóhanna Einarsdóttir, 2012; Karila, 2017). Íslenskir leikskólar starfa samkvæmt norrænni leikskólahefð byggðri á heildstæðri sýn þar sem leikur, umhyggja, nám og þroski fléttast saman (Wagner og Jóhanna Einarsdóttir, 2006, 2008). Þá hafa fræðimenn lagt áherslu á að umhyggja sé grundvöllur menntunar ungra barna og að leikskólakennarar eigi að líta á umhyggju sem þátt í fagmennsku sinni. Á ensku hefur hugtakið *educare* verið notað í þessu samhengi til að tengja saman umhyggju og menntun (Hallet, 2016).

Stofnun fyrstu leikskólanna var viðbragð við félagslegri þörf samfélagsins. Smám saman þróuðust leikskólarnir þannig að áherslan færðist yfir á menntun barna þar sem þau eru virkir þátttakendur í daglegu starfi (Dahlberg o.fl., 2013; Gils Guðmundsson, 1949; Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012). Markmið leikskólastarfs á Íslandi er vel ferð barna þar sem áhersla er lögð á að hlúa að alhliða þroska þeirra og þörfum (lög nr. 90/2008). Menntun leikskólakennara undirbýr þá fyrir starf með börnum og foreldrum en einnig þarf að undirbúa þá og huga að færni þeirra til að bregðast við samfélagslegum áhrifum og breytingum (Birkeland og Carson, 2022). Í leikskólastarfi fléttast saman umhyggja og menntun og því er starf leikskólakennara meðal annars falið í mjög nánu sambandi við hvert og eitt barn (Hallet, 2016). Þessir samfélagslegu þættir eru einnig tíundaðir í aðalnámskrá leikskóla, sem og faglegt hlutverk leikskólakennara (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012).

Það má sannarlega segja að í heimsfaraldrinum á árunum 2020–2022 hafi íslenskt samfélag fundið hversu mikilvægir leikskólarnir eru fyrir virkni þess. Í upphafi faraldursins voru settar takmarkanir á skólalald, sem meðal annars giltu fyrir leikskólastigið, þannig að í flestum sveitarfélögum mættu börn og starfsfólk annan hvern dag (Embætti landlæknis, 2020). Fljótlega var þessum takmörkunum aflétt og stundum var jafnvel óljóst hvaða reglur giltu á leikskólastigi eða hvernig væri hægt að framfylgja því sem ákveðið hafði verið. Stjórnvöld skilgreindu heilbrigðisstarfsfólk í framlínu í baráttunni við veiruna og settu meðal annars upp bólusetningardagatal þar sem hópum var raðað eftir forgangi (Stjórnarráð Íslands, 2021b). Þrátt fyrir að stjórnvöld hafi ekki skilgreint kennara í framlínunni upplifðu þeir sig í framvarðasveit þar sem starf þeirra var mikilvægur hlekkur í því að halda samfélaginu gangandi í heimsfaraldrinum og kennarar höfðu ekki val um annað en að mæta í vinnuna og taka á móti börnunum, óvarðir fyrir veirunni. Því má segja að á einni nóttu hafi leikskólastarfsfólk upplifað sig vera komið í framvarðasveit, samfélagslegt hlutverk þar sem það var í forgrunni (Blau o.fl., 2021). Sú upplifun virtist sameiginleg víða um heim (Kristín Björnsdóttir og Eiríksína Eyja Ásgrímsdóttir, 2020; Logan o.fl., 2021; Nagasawa og Tarrant, 2020). Þegar til lengdar lét urðu leikskólarnir að vera opnir svo að heilbrigðiskerfið og atvinnulífið lömuðust ekki. Það þýddi að starfsfólk leikskóla varð að mæta til starfa og leikskólastarfsfólk stóð því frammi fyrir breyttu hlutverki í heimsfaraldrinum (Stjórnarráð Íslands, 2020b).

Markmið þessarar rannsóknar var að skoða upplifun leikskólastjóra og deildarstjóra af samfélagslegum viðhorfum til leikskóla í heimsfaraldrinum. Jafnframt var ætlunin að skoða hvernig stjórnendur leikskóla upplifðu hlutverk sitt í framvarðasveit og hvernig þekking þeirra og fagmennska nýttist í því hlutverki. Gögnum var safnað með viðtölum við leikskólastjóra og deildarstjóra og spurt hvaða áhrif heimsfaraldurinn hefði haft á starf þeirra og fagmennsku.

Rannsóknarspurningarnar voru eftirfarandi:

- Hvernig upplifðu stjórnendur leikskóla viðhorf samfélagsins til leikskólastarfs í faraldrinum?
- Hvernig upplifðu stjórnendur leikskóla það að teljast vera í framvarðasveit í heimsfaraldrinum?
- Hvernig nýttist þekking og fagmennska stjórnenda leikskóla í hlutverki þeirra í framvarðasveit?

FAGMENNSKA LEIKSKÓLAKENNARA

Samkvæmt Barnett og Frede (2010) er menntun og hæfni starfsfólks leikskóla einn af stærstu áhrifaþáttunum þegar fjallað er um gæði leikskóla. Menntun er talin vera sérstaklega áhrifarík hvað varðar samskipti starfsfólks og barna (Barnett og Frede, 2010; Ishimine, 2011; Krieg o.fl., 2015; Mims o.fl., 2008). Einnig er talið mikilvægt að leikskólakennarar búi yfir hæfni og kunnáttu til að vinna með samfélaginu og geta sett starfið í félagslegt samhengi þar sem þeir meta eigin ábyrgð í því ljósi (Birkeland og Carson, 2022), sérstaklega þar sem litið er svo á að þeir séu leiðandi í samstarfi við hagaðila leikskóla (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012).

Til að geta tilheyrt fagstétt þarf sérstæða eða sértæka menntun og þekkingu sem hver sem er getur ekki gengið inn í og útfært (Hennum og Østrem, 2016). Ef fagmennskuhugtakið er skilgreint þröngt er jafnan vísað til þriggja skilyrða: mikillar menntunar, vitsmunalegs þáttar og þjónustu (Sigurður Kristinsson, 2013). Fyrsta skilyrðið er að fagmaður hafi lokið löngu námi og þjálfun. Menntun fari fram í háskóla og gjarnan einnig framhaldsmenntun í háskóla. Annað skilyrðið er að menntunin feli í sér sterkan vitsmunalegan þátt þar sem meiri áhersla er lögð á þekkingu og skilning en verklega færni. Þriðji þátturinn er að fagið veiti samfélaginu mikilvæga þjónustu.

Samkvæmt Sigurði Kristinssyni (2013) eru kunnáttu, færni og alúð þættir sem einkenna fagmennsku. Sigurður bendir á að leikmaður geti sýnt fagmannlega tilburði í starfi en í raun hagi hann sér fagmannlega en sé ekki fagmaður þar sem fagmennska tengist faggrein. Hann leggur einnig áherslu á að siðferðilegar dyggðir eins og heilindi, heiðarleiki og trúnaður séu mikilvægir þættir fagmennsku. Huga verði að siðferðilegri hlið fagmennskunnar þar sem fagmaður teljist vera skuldbundinn starfinu og innri gildum þess.

Í raun má skipta siðferðilegri hlið fagmennsku leikskólakennara í þrjá þætti. Í fyrsta lagi eru það innri gildi starfsins, en leikskólakennarar eru skuldbundnir umhyggju og námi leikskólabarna. Í öðru lagi eru það heilindi og heiðarleiki í starfi og í þriðja lagi er leikskólakennarinn skuldbundinn viðmiðum um viðurkennda þekkingu og aðferðir á fagsviði leikskólakennara (Hennum og Østrem, 2016; Sigurður Kristinsson, 2013).

Samfélagslegir þættir hafa áhrif á viðhorf til barna sem og það hvaða þættir eru ríkjandi í starfsháttum leikskóla. Viðhorf þeirra sem starfa með börnum skipta máli og þættir eins og geta og hæfni til að sýna umhyggju, virðingu og áhuga fléttast inn í fagmennsku leikskólakennara. Þó að það sé ekki beint þáttur í starfsnámi leikskólakennaranema að vinna með tilfinningar sínar gera leiðsagnarkennarar sér oft grein fyrir mikilvægi þess að styðja nema við að tengja tilfinningar sínar viðhorfum sem endurspeglast í starfinu (Campbell-Barr, 2017). Leikskólakennarar búa yfir þögulli þekkingu, þekkingu sem framkvæmd er í daglegu starfi án þess að orð séu notuð um athafnir. Fræðimenn eins og Eik og félagar (2016) og Hennum og Østrem (2016) hafa velt fyrir sér hvort það geti veikt stéttina að þekking leikskólakennara sé ekki nógu sýnileg og hvort fagmennska þeirra veikist í aðstæðum þar sem þeir taka ekki sjálfir af skarið og skilgreina menntunarhlutverk sitt. Samkvæmt Røys (2017) er hæfni leikskólakennara til að taka þátt í faglegu samtali mikilvægur hlekkur í lærdómssamfélagi leikskóla. Þess vegna skiptir máli að leikskólakennarar séu meðvitaðir um eigin viðhorf og búi yfir kunnáttu og hæfni til að tengja þau við fræði og starf.

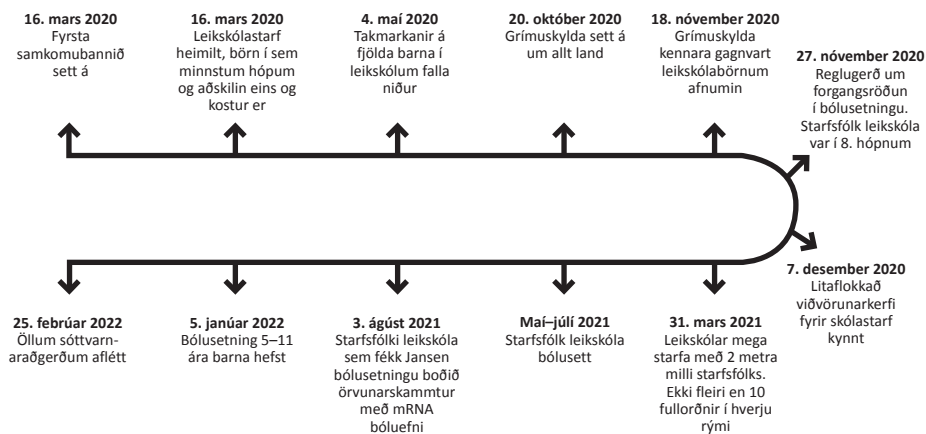
AÐSTÆÐUR Í LEIKSKÓLUM Á TÍMUM COVID-19

Eins og alþjóð veit runnu upp fordæmalausir tímar í samfélaginu þegar heimsfaraldur skall á snemma árs 2020. Stjórnvöld þurftu að bregðast við til að takmarka útbreiðslu faraldursins hér á landi eins og annars staðar í heiminum. Aðgerðirnar höfðu meðal annars áhrif á leikskólastarf. Í reglugerðum um skólastarf var til dæmis kveðið á um fjölda barna í hverju rými, fjölda starfsmanna, blöndun milli hópa, grímuskyldu, nálægðarmörk og fleira. Í fyrstu bylgju Covid-19 vorið 2020 var gripið til þess ráðs að kenna hópum leik- og grunnskólabarna til skiptis, 20 eða færri. Í flestum leik- og grunnskólum mættu börn því einungis annan hvern dag í skólann. Þegar leið á faraldurinn varð ljóst að mikilvægt væri að raska sem minnst daglegu lífi barna og því var reynt að koma starfinu þannig fyrir að öll börn gætu verið allan daginn í skólanum. Þetta var gert með áframhaldandi hólfa-skiptingu, stundum lokuðu mótuneyti, samgangur í frímínútum var takmarkaður, eldri börn og starfsfólk notuðu grímu, foreldrum var óheimill aðgangur að húsnæði skólanna og fleira (Reglugerð um takmörkun á skólastarfi vegna farsóttar nr. 6/2022). Í upphafi heimsfaraldursins töldu vísindamenn að veiran legðist vægar á börn yngri en 10 ára (Jón Magnús Jóhannesson, 2020) en seinna kom í ljós að svo var ekki og mörg börn veiktust alvarlega á seinni stigum faraldursins (Lillý Valgerður Pétursdóttir, 2022).

Í byrjun maí 2020 skrifaði þáverandi mennta- og menningarmálaráðherra, Lilja Alfreðsdóttir, um þrekvirkri íslenska menntakerfisins á tímum Covid-19. Hún tekur fram að leikskólastarf hafi almennt gengið vel og hlúð hafi verið að börnum með velferð þeirra að leiðarljósi. Um leikskólastarfið segir hún: „Skólastjórnendur höfðu frelsi til að skipuleggja og útfæra starfsemi hvers skóla, þar sem aðstæður voru ólíkar milli skóla, jafnvel innan sama sveitarfélags. Þetta krafðist mikillar útsjónarsemi og reyndist eflaust mörgum erfitt.“ (Lilja Alfreðsdóttir, 2020). Á mynd 1 má sjá tímalínu sem höfundar drógu upp yfir þær aðgerðir sem höfðu áhrif á leikskólastarf.

Mynd 1

Tímalína yfir aðgerðir sem höfðu áhrif á leikskólastarf

(Embætti landlæknis, 2020, ; reglugerð um (3.) breytingu á reglugerð nr. 221/2001, um bólusetningar á Íslandi nr. 1198/2020; reglugerð um takmörkun á skólastarfi vegna farsóttar nr. 6/2022, Stjórnarráð Íslands, 2021a, 2021b).

Eins og sjá má á tímalínunni settu stjórnvöld fram litaflokkað viðvörunarkerfi fyrir skólastarf í desember 2020 sem síðan var uppfært 31. mars 2021. Uppfærða viðvörunarkerfið sem gilti fyrir leikskólastarf má sjá á mynd 2.

Mynd 2

Litaflokkað viðvörunarkerfi fyrir leikskólastarf (Stjórnarráð Íslands, 2020a)

Starfseining	Nýja normið	Vertu á verði	Aukin hættu	Alvarlegt ástand
Fyrirvari breytinga á gildandi takmörkunum	1 vika	1 vika	Innan við 1 vika	Innan við 3 dagar
Leikskólar	<p>Áhersla á persónulegar sóttvarnir.</p> <p>Grímunotkun er valfrjáls.</p> <p>Starf fer fram með venjubundnum hætti.</p>	<p>Þegar starfsfólk af mismunandi deildum nær ekki að viðhafa nálægðarmörk (2 m) sín á milli ber að nota andlitsgrímu.</p> <p>Foreldrar, aðstandendur og aðrir utanaðkomandi eiga að sýna aðgát þegar þeir koma inn í skólabyggingar og gæta að sóttvörnum.</p>	<p>Hámarksfjöldi starfsfólks er 20 í rými.</p> <p>Starfsfólk má fara milli rýma.</p> <p>Engin hámarksfjöldi barna í rými.</p> <p>Blöndun milli hópa er heimil.</p> <p>Engin nálægðarmörk á milli barna.</p> <p>Þegar starfsfólk af mismunandi deildum eða rýmum nær ekki að viðhafa nálægðarmörk (2m) sín á milli ber að nota andlitsgrímu.</p> <p>Foreldrar, aðstandendur og aðrir utanaðkomandi skulu ekki koma inn í skólabyggingar nema nauðsyn beri til og þá með andlitsgrímu.</p> <p>Takmörkun á komu aðstandenda á leikskóla vegna aðlögunar barna.</p>	<p>Hámarksfjöldi starfsfólks er 10 í rými. Starfsfólk má ekki fara á milli rýma.</p> <p>Hámarksfjöldi barna er 50 í rými. Engin nálægðarmörk milli barna.</p> <p>Þegar starfsfólk nær ekki að viðhafa 2 metra nálægðarmörk sín á milli ber að nota andlitsgrímu.</p> <p>Foreldrar, aðstandendur og aðrir utanaðkomandi skulu ekki koma inn í skólabyggingar nema brýna nauðsyn beri til og þá með andlitsgrímu.</p> <p>Takmörkun á komu aðstandenda á leikskóla vegna aðlögunar barna og aðeins eitt foreldri má fylgja barninu allan tímann.</p>

Þegar farið er yfir reglugerðir og minnisblöð sem fjölluðu um takmarkanir á skólahaldi á tímum faraldursins má sjá að smám saman var hætt að nefna starfsemi leikskóla sérstaklega þó tekið væri fram hvaða takmarkanir giltu í grunn-, framhalds- og háskólum (Embætti landlæknis og almannavarnadeild ríkislögreglustjóra, e.d.-a, e.d.-b; reglugerð um (3.) breytingu á reglugerð nr. 221/2001, um bólusetningar á Íslandi nr. 1198/2020; Stjórnarráð Íslands, 2021a, 2021b).

UPPLIFUN LEIKSKÓLASTARFSFÓLKS AF LEIKSKÓLASTARFI Á TÍMUM HEIMSFARALDURS

Íslensk rannsókn sem gerð var í fyrstu bylgju Covid-19 (Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Svava Björg Mörk, 2020) sýndi að leikskólakennarar og stjórnendur upplifðu breytingar í starfi til hins betra þar sem fjöldi barna í rými var takmarkaður. Þátttakendur upplifðu þó einnig einmanaleika og einangrun á þessu tímabili. Önnur rannsókn sem gerð var í Ástralíu (Eadie o.fl., 2021) sýndi að leikskólakennarar og annað starfsfólk upplifðu minni vellíðan á þessu tímabili. Í þeirri rannsókn var spurt hvort faraldurinn hefði haft neikvæð áhrif á starf þeirra og samskipti við börnin og svöruðu 37% þátttakenda því játandi en tæplega einn fjórði þeirra taldi að faraldurinn hefði haft jákvæð áhrif á samskiptin. Í rannsókn Crawford og félaga (2021) sýndu niðurstöður að starfsfólk upplifði streitu á þessum tíma sem hafði einnig áhrif á gæði samskipta milli starfsfólks og barna. Orka starfsmanna var takmarkaðri og það dró úr getu þeirra til að sinna starfinu eins og áður. Í sömu rannsókn sýndu niðurstöður einnig að kennarar upplifðu mikinn þrýsting sem birtist í streituviðbrögðum og þreytu. Þetta er í takt við niðurstöður Kristínar Dýrfjörð og Önnu Elísu Hreiðarsdóttur (2020) þar sem þátttakendur sögðu frá áhyggjum af að smitast við vinnu og bera veiruna heim.

Í gegnum faraldurinn sýndi leikskólastarfsfólk sveigjanleika og aðlögunarhæfni í starfi og lagði sig fram við að aðlagast nýjum aðstæðum með hag barna í huga (Crawford o.fl., 2021; Gomes o.fl., 2021). Leikskólastarfsfólk leit margt á breytingarnar sem tækifæri til að læra og aðlagast nýjum kröfum þar sem það varð virkir þátttakendur í breyttum aðstæðum. Margir gáfu sér tíma til að læra á nýja tækni, móta nýja starfshætti og kennslu-aðferðir, auk þess að finna skapandi leiðir í mismunandi aðstæðum (Gomes o.fl., 2021). Í fyrstu bylgju faraldursins voru eins og áður segir settar takmarkanir á fjölda barna í rými og fundu leikskólastarfsmenn mun á starfsaðstæðum sínum og leikaðstæðum barna. Kennarar upplifðu að mörg börn blómstruðu í þessum aðstæðum þar sem þau höfðu meira rými og minna var um áreiti. Þeir töluðu einnig um að með því að fækka börnum í rými gæfist tími fyrir skráningar og stuðning við leik barna þar sem dregið hefði úr hraða sem annars einkenndi daglegt starf fyrir faraldurinn (Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Svava Björg Mörk, 2020).

Kennarar á öllum skólastigum tjáðu sig töluvert um sína stöðu á þessum tímum. Leikskólakennari í Vestmannaeyjum skrifaði til dæmis um upplifun sína af því að vera í framvarðasveit á Covid-19-tímum og benti á að ógerlegt væri í raun að verja sig og halda takmörkunum í starfi með yngstu börnunum (*Ég lifi ekki á þakklætinu einu saman*, 2020). Þá var töluvert rætt um stöðuna í Facebook-hópum leikskólakennara og þar mátti sjá bæði ólgu og óvissu varðandi takmarkanirnar. Einn leikskólakennari velti t.d. fyrir sér hvernig reglurnar ættu að vera og hvort þær drægju virkilega úr smithættu milli hópa (Leikskólakennaraspjallið, 2020). Annar kom inn á það viðhorf til stéttarinnar sem birtist í samfélaginu að leikskólastigið væri ekki talið með í skólakerfinu heldur frekar fjallað um það sem þjónustustofnun (Leikur og leikskólastarf, 2021). Í rannsókn Kristínar Björnsdóttur og Eiríksínu Eyju Ásgrímsdóttur (2020) kom fram að grunnskólakennarar upplifðu sig allt í einu í framvarðasveit. Þeim fannst mikilvægt að halda skólum opnum, þó ekki væri nema til að tryggja að öll börn fengju heita máltíð a.m.k. einu sinni á dag.

Hér á landi gerðu Kristín Dýrfjörð og Anna Elísa Hreiðarsdóttir (2020) rannsókn á upplifun leikskólastarfsmanna af Covid-19, líðan þeirra í starfi og hvaða áhrif það hefði á þá að teljast vera í framvarðasveit. Meirihluti þátttakenda var ekki á móti því að leikskólar væru opnir meðan á takmörkunum stæði og lítill hluti þeirra taldi að leikskólar ættu að vera lokaðir. Flestir þátttakendur fundu fyrir stolti yfir því að vera skilgreindir sem framvarðasveit en upplifðu jafnframt áhyggjur og ákveðið varnarleysi. Í niðurstöðum kom einnig fram að tilfinningar starfsmanna voru blendnar og greina mátti meðal annars ótta og reiði um leið og þeir voru stoltir af að taka þátt í samfélagslegu verkefni.

AÐFERÐ

Markmið þessarar rannsóknar var að skoða hvernig leikskólastjórar og deildarstjórar upplifðu samfélagsleg viðhorf til leikskóla í heimsfaraldrinum. Jafnframt var ætlunin að kanna hvernig stjórnendur leikskóla upplifðu hlutverk sitt í framvarðasveit og hvernig þekking þeirra og fagmennska nýttist í því hlutverki.

Gagnaöflun og þátttakendur

Gögnum var safnað með einstaklingsviðtölum við fjóra leikskólastjóra og sjö deildarstjóra, alls 11 viðtölum. Viðtölin fóru fram í gegnum fjarfundabúnaðinn Zoom í febrúar og mars 2022 og voru 15 til 65 mínútna löng. Þátttakendur voru valdir eftir hentugleika út frá aðgengi rannsakenda að þeim (Katrín Blöndal og Sigríður Halldórsdóttir, 2021), en rannsakendur þekktu lítillega til þátttakenda og bakgrunns þeirra og vissu að þeir höfðu þurft að takast á við áskoranir vegna takmarkana á skólastarfi á tímum heimsfaraldursins og skipuleggja starfið út frá þeim. Þátttakendur störfuðu í sex ólíkum sveitarfélögum og engir tveir í sama leikskóla. Viðtölin voru hálfstöðluð (Helga Jónsdóttir, 2021). Þátttakendur voru spurðir hvaða viðhorf til leikskólastarfs þeim hefðu fundist hafa birst í samfélaginu á tímum heimsfaraldursins. Þá voru þeir beðnir að lýsa hvaða áhrif það hefði haft á þá í starfi að upplifa sig í framvarðasveit, hvort það hefði haft áhrif á fagmennsku þeirra og hvernig þekking þeirra og fagmennska hefði nýst til að takast á við áskoranir á tímum faraldursins.

Úrvinnsla gagna

Við gagnagreiningu var notuð þemagreining (e. thematic analysis). Aðferðin byggist á nokkrum skrefum sem fela í sér greiningu þema og mynstra í gögnunum. Í þessari rannsókn var byrjað á að afrita viðtölin og lesa þau nokkrum sinnum yfir til að fá heildaryfirsýn yfir þau. Þá ræddu höfundar innihald viðtalanna sín á milli, um upplifun þátttakenda af samfélagslegri sýn á leikskólastarf, hlutverki á tímum heimsfaraldursins og hvernig þeir töldu að þekking sín og fagmennska hefði nýst á þessum tíma. Næsta skref var að leita að mynstrum eða endurtekningum í gögnunum sem mynduðu þemu. Þannig voru kóðarnir flokkaðir og unnið með þau þemu sem endurtekið komu fram (Braun og Clarke, 2013). Þrjú þemu voru greind í gögnunum og verða niðurstöður kynntar út frá þeim. Þemun eru *leikskólinn sem mikilvægur hlekkur í samfélaginu, berskjölduð framvarðasveit og með fagvitund að vopni*.

Siðferði rannsóknar

Óskað var eftir þátttöku með því að senda út tölvupóst til markhóps þar sem markmið rannsóknarinnar var útskýrt og tilgreint hvað fælist í þátttökunni. Jafnframt var tilvandi þátttakendum gerð grein fyrir að þeir gætu hætt við þátttöku á öllum stigum rannsóknarinnar. Allir sem fengu tölvupóst samþykktu þátttöku þannig að ekki þurfti að leita til annarra aðila sem féllu undir viðmiðin sem sett höfðu verið fram; að vera stjórnandi sem hafði tekist á við áskoranir vegna takmarkana á skólastarfi á tímum heimsfaraldurs. Fullum trúnaði var heitið og öllum þátttakendum voru gefin kvenkyns dulnefni til að koma í veg fyrir rekjanleika auk þess sem leikskólarnir eða sveitarfélögin þar sem viðkomandi störfuðu eru hvergi nefnd (Braun og Clarke, 2013).

NIÐURSTÖÐUR

Niðurstöður verða kynntar í þremur undirköflum og fjallað um eitt þema í hverjum þeirra. Í fyrsta þemanu er sagt frá því hvernig viðmælendur upplifðu hlutverk leikskólans í heimsfaraldri, annað þemað er um upplifun viðmælenda af hlutverki sínu í framvarðasveit og þriðja og síðasta þemað fjallar um mikilvægi fagmennsku á óvissutímum.

Leikskólinn sem mikilvægur hlekkur í samfélaginu

Viðmælendur voru spurðir hvernig þeir hefðu upplifað viðhorf samfélagsins til sín og leikskólastofnunarinnar á tímum Covid-19. Flestir sögðu að á þessum tíma hefðu þeir upplifað að leikskólinn væri mikilvægur hlekkur í samfélaginu en kannski ekki á sama hátt og þeir hefðu viljað, eins og Sigrún sagði:

Þessi hugmynd um leikskóla sem einhvers konar þjónustu fyrir atvinnulífið er náttúrliga óþolandi af því að í því felst, þó það sé ekki sagt beint út, að við fagfólkið þurfum í rauninni ekki að vera þarna, ef þetta snýst bara um pössun fyrir börn að þá er í rauninni fáránlegt að fólk sé að mennta sig í háskóla og ætlast til að fá einhver alvöru laun og hafa einhvern metnað. Ef að okkar hlutverk snýst bara um að vera þarna og ýta börnum í rólu og gefa þeim að borða.

Herborg velti því fyrir sér hvernig leikskólinn hefði fljótlega horfið sem skólastig, sem birtist m.a. í að þeir voru opnir á meðan önnur skólastig voru lokað eða með takmarkanir:

Við vorum alltaf með opið, á meðan önnur skólakerfi lokuðu vorum við alltaf með opið út af því að við vorum gæsluvöllurinn ... það er það sem ég hafði á tilfinningunni að minnsta kosti, að foreldrar sáu, eða ekki bara foreldrar, samfélagið sá að við erum eina skólakerfið sem lokaði aldrei og að það þurfti á gæsluvelli að halda.

Ólöf taldi að mikilvægi leikskólastigsins hefði sýnt sig og að samfélagið hefði ekki gengið jafn vel ef leikskólar hefðu verið lokaðir. Hún taldi að í raun hefði það „haft gríðarlega mikil áhrif á allt samfélagið“.

Fleiri viðmælendur nefndu einnig að þeir hefðu fundið hversu mikilvægur hlekkur leikskólinn var í faraldrinum, og Heiða sagði að þakklæti foreldra hefði verið áberandi:

Þeir svona kunna að meta okkur kannski meira núna. Kannski þessi umræða um það að leikskólarnir hafi aldrei lokað, við vorum á staðnum, við erum búnar að vera alltaf, þetta er orðin svona grunnstoð samfélagsins. Þá er þetta orðið svona, þakkarvert.

Björg nefndi að traust foreldra hefði komið berlega í ljós og þá sérstaklega „út frá gæslu eða þjónustu“. Einnig kom fram að kennarar treystu foreldrum til að halda börnum heima og koma ekki með þau veik eða með Covid-19-smit.

Ragnhildur tók fram að þó þau hefðu ekki fengið hrós frá stjórnvöldum fyrir hlutverk sitt í heimsfaraldrinum fyndi hún fyrir viðurkenningu samfélagsins og sagði: „Ég held að við höfum verið alveg gífurlega mikilvægur hlekkur og já, ég held að við höfum staðið okkur vel.“ Halldóra var sama sinnis og sagði að í raun gæti stéttin verið stolt af hlutverki sínu.

Berskjölduð framvarðasveit

Á tímum heimsfaraldursins upplifðu margir kennarar og starfsfólk skóla sig í framvarðasveit og í viðtölum í þessari rannsókn ræddu viðmælendur um upplifun sína af því. Í því samhengi sagði Sigrún: „Þetta var rosa skrítið ... maður fer og lærir að vera leikskólakennari og er svo ... fyrirvaralaust ... orðinn hluti af einhverri framvarðasveit.“ Hún bætti við að þótt þessi staða hefði komið upp hefði lítið annað breyst: „Breyttist ekkert í rauninni í okkar stöðu í samfélaginu hvorki ..., sko kjörin breyttust ekkert og ekkert annað nema það var gerð svona einhver krafa á að við værum alltaf í vinnunni.“

Halldóra velti einnig fyrir sér hlutverki leikskólustarfsfólks sem fannst það allt í einu vera komið í hlutverk framvarðasveitar:

Ég finn soldið til með þessu [starfsfólkinu] að vera í framvarðasveit, við erum með alls konar fólk í vinnu, þetta er ekki allt saman bara leikskólakennarar, þetta er bara alls konar fólk og allt í einu er það orðið svo mikið framvarðafólk en samt hefur það litla rödd.

Viðmælendur minntust á menntun leikskólakennara í þessu sambandi og Sigrún benti á að ekkert í menntuninni undirbyggji þá fyrir að stíga inn í hlutverk framvarðasveitar:

Í rauninni alveg sama þó það sé heimsfaraldur ... Bíddu, ég er ekki í björgunarsveit eða í neinum svona viðbragðshópum svona þannig að ég veit ekkert hvað ég á að gera ef að ég er að fara í vinnuna og það gerist eitthvað.

Ingunn sagðist hafa upplifað að leikskólakennarar væru ekki metnir sem fagstétt og að það hefði til dæmis endurspeglast í því hversu neðarlega kennarastéttin hefði flokkast sem framvarðasveit. Jafnframt benti hún á að það hlyti að hafa verið flókið að skipuleggja forgangsröðun í bólusetningu þar sem svo margir flokkuðust sem framvarðasveit. Sjöfn ræddi þetta einnig:

Það var mikil reiði að við fengjum ekki bólusetningar fyrr en mörgum mánuðum eftir fyrstu bólusetningarnar og svo fengum við skíta bóluefni sem var ekki að virka gegn delta-afbrigði þannig að við þurftum að fá annan skammt ... þannig að maður var orðinn bara – er þetta eitthvað djók? Þannig að ég er til dæmis með Jansen, Moderna og Pfizer, svona hrærigraut, og ég upplifði svona í rauninni [að við værum] eina framvarðasveitin sem hef engan kost á að verja mig [okkur] í starfi.

Þá nefndi Sjöfn dæmi um hversu berskjölduð henni fannst hún vera í starfi sínu á tímum Covid-19:

Bara nýlegt dæmi, ég var að taka á móti barni sem er sem betur fer búið að fá Covid. Ég hélt á því í fanginu á meðan ég var að tala við mömmuna, nú er ég með eins og tveggja ára gömul börn þannig að þau eru rosalega lítil, og hann sleikti mig í framan, þú veist, og mamman bara ahhh og ég svona sneri mér að honum og hann sleikti upp nefið á mér og ég sagði bara hva' ertu kisa í dag? og sneri mér bara undan og fór með hann inn á deild.

Fleiri viðmælendur töluðu einnig um hversu berskjaldaðir þeir hefðu verið, sérstaklega þar sem aðstæður buðu ekki upp á að vera með grímu, hanska eða í búningi þegar unnið var með ungum börnum.

Með fagvitund að vopni

Þriðja rannsóknarspurningin var tengd því hvernig þekking og fagmennska stjórnenda leikskóla nýttist þeim í því hlutverki sem þeir upplifðu sig í á tímum Covid-19, að vera í framvarðasveit. Allir viðmælendur voru sammála um mikilvægi þess að leikskólar væru opnir þannig að börnin upplifðu sem minnst rask í daglegu lífi. Í því samhengi velti Ragnhildur fyrir sér mikilvægi menntunar og fagþekkingar: „Við vitum það að í mörgum tilfellum er betra fyrir börnin að vera hjá okkur heldur en heima hjá sér ... og við getum hlúð að þeim með okkar fagvitund að vopni.“

Sjöfn sagðist líta á starf sitt sem „ótrúlega mikilvægt“ og það hefði ekkert breyst í Covid-19 á meðan Ólöf gat ekki séð hvernig það að upplifa sig í framvarðasveit hefði haft áhrif á hana sem fagmann, en vonaðist til að leikskólastigið og leikskólakennaramenntunin yrðu meira metin eftir þessa tíma. Hún sagði:

Maður vonar svólitíð að þetta hafi þau áhrif að leikskólastigið verði aðeins hærra metið, þú veist, að það verði sýnilegra í samfélaginu, hversu mikilvægt starf er unnið innan leikskólanna og hversu mikilvægt í rauninni þetta fyrsta skólastig er og leikskólakennarar sem hluti af því.

Halldóra ræddi um mikilvægi skólastigsins, að í daglegu starfi væru leikskólakennarar markvisst að leggja áherslu á menntunarpátt leikskóla og sjá sig sem mikilvægan aðila í menntun barna. Í faraldrinum hefði þó þjónustupátturinn orðið sterkari og nauðsynlegri fyrir samfélagið. Í þessum aðstæðum taldi hún að fólk gæti upplifað ákveðinn vanmátt og óöryggi.

Sigrún kom einnig inn á þetta og það að hún gerði sér grein fyrir að vegna menntunar sinnar væri hún líklega með annað sjónarhorn en margir á hlutverk leikskólans í samfélaginu og liti fyrst og fremst á hann sem menntastofnun:

Mér finnst þetta svo grunn hugsun, ekki bara um hvað leikskólinn [er], heldur bara hvað skólakerfið er, og hvað menntun er, af því að það er þessi [hugsun] ... að leikskólinn er stuðningur við atvinnulífið og þar læra börnin það sem þau þurfa að læra til þess að geta farið svo í næsta þrep og svo næsta þrep. Ekki leikskóli er bara menntastofnun og börn eru í leikskóla og maður er að mennta sig menntunarinnar vegna.

Einn viðmælandinn sagðist hafa upplifað hjá barni sem mætti ekkert í leikskólann í næstum átta mánuði hversu mikill munur hefði verið á mál- og félagsþroska þess miðað við hin börnin. Hún taldi að það mætti rekja til faglegs starfs í leikskólanum þar sem börnum er gefið tækifæri til náms og umhverfið aðlagð að þörfum þeirra. Hún sagði jafnframt að þó að foreldrar gerðu margt með börnunum heima, „þá er það bara ekki alveg það sama ... barnið fær ekki sömu ... örvun og þjálfun eins og að vera í leikskólaumhverfinu“.

UMRÆÐUR

Af niðurstöðum rannsóknarinnar að dæma hafði Covid-19 áhrif á starf og fagvitund viðmælenda, sem voru deildarstjórar í leikskólum og leikskólastjórar. Hér á eftir verða niðurstöðurnar ræddar út frá rannsóknarspurningunum sem lagt var upp með: Hvernig upplifðu stjórnendur leikskóla viðhorf samfélagsins til leikskólastarfs í faraldrinum? Hvernig upplifðu stjórnendur leikskóla það að teljast vera í framvarðasveit í heimsfaraldrinum? Hvernig nýttist þekking og fagmennska stjórnenda leikskóla í hlutverki þeirra í framvarðasveit? Í umræðunum má einnig sjá að fagmennska viðmælenda fléttast inn í svörin við spurningunum. Umræðukaflanum er skipt í þrjú undirkafla þar sem leitast er við að svara rannsóknarspurningunum: Samfélagslegt hlutverk leikskólans, upplifun af því að vera í framvarðasveit og fagmennska og þekking á óvissutímum.

Samfélagslegt hlutverk leikskólans

Í niðurstöðum má greina að sumum viðmælendum fannst hlutverk leikskólans sem fyrsta skólastigsins vika í faraldrinum en allir viðmælendur voru sammála um mikilvægi hans í samfélaginu. Fagmennska leikskólakennara kom berlega í ljós þegar samfélagslegt hlutverk leikskólans og viðhorf annarra til hans voru rædd. Sigrún taldi að skerpa þyrfti á hlutverki leikskólans sem fyrsta skólastigsins þannig að faghlutverk hans viki ekki þegar á reyndi. Hún taldi mikilvægt að halda í fagkunnáttu og sérfræðiþekkingu stéttarinnar þannig að leikskólakennarar yrðu ekki óþarfir. Aðrir viðmælendur tóku í sama streng og bentu á hversu fljótt leikskólinn fór yfir í gæslu- og þjónustuhlutverk fyrir samfélagið á tímum Covid-19. Samkvæmt Birkeland og Carson (2022) er mikilvægt að leikskólakennarar búi yfir hæfni og kunnáttu til að geta sett starfið í samfélagslegt samhengi og því má líta til þess sem Ólöf sagði varðandi mikilvægi leikskóla í faraldrinum og að samfélagið hefði ekki gengið jafn vel ef þeim hefði verið lokað.

Þessar niðurstöður sýna því að viðmælendur átta sig á að hlutverk leikskólans er ekki aðeins að mennta börn heldur er hann jafnframt í þjónustuhlutverki fyrir samfélagið. Það kallast á við skilgreiningu Sigurðar Kristinssonar (2013) um þau þrjú skilyrði sem alla jafna er vísað í þegar rætt er um fagstétt; langa menntun, vitsmunalega þætti og þjónustu sem er mikilvæg fyrir samfélagið. Jafnframt hefur verið lögð áhersla á að umhyggja og nám séu óaðskiljanlegir þættir í menntun ungra barna (Hallet, 2016). Upprunalegt hlutverk leikskólans var svar við samfélagslegri þörf en seinna bættust við áherslur á menntun barna og þátttöku þeirra í daglegu starfi (Dahlberg o.fl., 2013; Gils Guðmundsson, 1949; Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012). Niðurstöður þessarar rannsóknar gefa vísendingar um togstreitu hjá leikskólakennurum varðandi menntunar- og þjónustuhlut-

verk leikskólans. Margir virðast eiga erfitt með að sameina þetta tvennt og líta á það sem eina heild, að menntun og þjónusta séu eitt, frekar en tvö aðskilin hlutverk. Velta má fyrir sér hvort opna þurfi á þessar umræður og að þeir sem koma að menntun leikskólakennara séu meðvitaðir um að búa þurfi tilvonandi leikskólakennara sérstaklega undir þetta sam-ofna hlutverk.

Upplifun af því að vera í framvarðasveit

Þegar stjórnendurnir voru spurðir um upplifun sína af því að vera í framvarðasveit komu blendnar tilfinningar í ljós. Upplifðu sumir að menntun þeirra hefði ekki undirbúið þá fyrir þetta breytta hlutverk og það hefði endurspeglast í óöryggi og óvissu. Birkeland og Carson (2022) benda á að menntun leikskólakennara ætti m.a. að búa þá undir að takast á við samfélagsleg áhrif og óvæntar breytingar. Reiði yfir forgangsröðun í bólusetningu og tilfinning um að vera sýnd vanvirðing kom fram í viðtölunum þar sem starfsmenn leikskóla fengu bólusetningu nokkrum mánuðum eftir að byrjað var að bólusetja og þeir upplifðu sig óvarða og berskjaldaða í starfi. Sjöfn nefndi sem dæmi þegar hún tók á móti barni sem sleikti hana í framan og upp í nefið á henni. Á meðan önnur skólastig voru lokuð og aðrir sem voru í framvarðasveit gátu notað hlífðarfatnað og haldið fjarlægð upplifðu viðmælendur að það átti ekki við um leikskólann. Starfsfólki fannst því að það væri berskjaldað og gæti ekki varið sig fyrir veirunni. Þessar niðurstöður eru í takt við fyrri rannsóknir á upplifun og líðan leikskólastarfsmanna í heimsfaraldrinum, þar sem starfsfólk upplifði minni ánægju í starfi vegna streitu og ótta við að smitastí starfi (Crawford o.fl., 2021; Eadie o.fl., 2021; Kristín Dýrfjörð og Anna Elísa Hreiðarsdóttir, 2020).

Þátttakendur upplifðu að erfitt hefði verið að fara eftir þeim takmörkunum sem voru settar þegar unnið var með börnum á leikskólaaldri (Embætti landlæknis, 2020a), t.d. varðandi fjarlægð og snertingu. Samkvæmt Hallet (2016) er hlutverk leikskólakennara að byggja upp náði samband við börnin og viðmælendum fannst þeir ekki geta hulið andlit sitt og að starfið byði ekki upp á að halda fjarlægð. Einnig var á tímabili talið að börn væru ekki smitandi eða veiktust lítið (Jón Magnús Jóhannesson, 2020) og því má ætla að áhyggjur samfélagsins hafi verið minni af leikskólastiginu. Þá nefndu viðmælendur að þeir hefðu þurft að treysta því að foreldrar væru heiðarlegir og héldu börnunum heima ef þau væru veik en leið hefðu þeir fundið fyrir óöryggi og reiði. Þessar niðurstöður eru í samræmi við niðurstöðu Kristínar Dýrfjörð og Önnu Elísu Hreiðarsdóttur (2020), það er að leikskólastarfsfólk upplifði blendnar tilfinningar í breyttu hlutverki á óvissutímum. Eins og kemur fram í niðurstöðum voru þátttakendur þó einnig stoltir af samfélagslegu hlutverki sínu í heimsfaraldrinum.

Þar sem tímabilið sem um ræðir taldist vera fordæmalaust má ætla að enginn hafi getað séð fyrir eða undirbúið sig nægilega vel til að takast á við það. Alltaf er auðvelt að vera vitur eftir á en þegar litið er til baka, og aðstæður skoðaðar, er greinilegt að stjórnvöld hafa verið í viðbragðsstöðu en ekki haft tíma til að ígrunda þær ákvarðanir sem teknar voru hverju sinni. Það birtist meðal annars í örum breytingum á reglum og takmörkunum sem giltu í landinu. Velta má fyrir sér hvort staðan hefði verið önnur gagnvart leikskólum ef leikskólakennarar af vettvangi hefðu verið með í ákvörðunum um takmarkanir því þeir hafa þekkingu á daglegu starfi og átta sig á hvað gengur og hvað ekki.

Fagmennska og þekking á óvissutímum

Eins og fram hefur komið hér á undan var viðmælendum fagmennskan hugleikin. Það birtist bæði þegar rætt var um hlutverk þeirra í framvarðasveit og upplifun þeirra af viðhorfi annarra til leikskólastarfsins. Þegar viðmælendur voru beðnir að segja frá því hvernig fagmennska þeirra og þekking nýttist í starfi voru allir sammála um að börnin hefðu haft gott af að koma í leikskólann til að upplifa sem minnsta röskun. Einnig kom fram að félagslegar aðstæður barna eru ekki allar eins og sum börn verða að koma í leikskólann til að grunnþörfum þeirra sé sinnt og þau njóti réttinda sinna (lög um leikskóla nr. 90/2008). Svipaðar niðurstöður komu fram í rannsókn Kristínar Björnsdóttur og Eiríksínu Eyju Ásgrímsdóttur (2020). Hér birtist því aftur áhersla á þjónustuhlutverk leikskólans og mikilvægi umhyggjunnar, sem hvort tveggja fléttast saman við námið í leikskólanum. Einnig tengist þetta siðferðilegri hlið fagmennskunnar þar sem innri gildi starfsins birtast í skuldbindingu leikskólakennara varðandi námi og umhyggju leikskólabarna (Hennum og Østrem, 2016; Sigurður Kristinsson, 2013).

Niðurstöðurnar sýna fram á mikilvægi þess fyrir leikskólakennara að fá viðurkenningu á sérfræðiþekkingu sinni. Þátttakendur í þessari rannsókn töldu að kominn væri tími til að samfélagið liti á fagmennsku þeirra sem mikilvægan þátt í menntun ungra barna en ekki aðeins gæsluúrræði. Upplifun viðmælenda var að á tímum Covid-19 hefði samfélagslegt hlutverk leikskólans eingöngu snúið að þjónustu við atvinnulífið og foreldra en ekki menntun barna. Margir urðu því fyrir vonbrigðum, fannst eins og farið væri aftur í tímann og þróun síðustu áratuga hefði gufað upp. Þó er vert að taka fram að stjórnendur í þessari rannsókn nýttu sér fagmennskuna til að takast á við nýjar og fordæmalausar aðstæður með þarfir barna að leiðarljósi.

HEIMILDIR

- Barnett, W. S. og Frede, E. (2010). The promise of preschool: Why we need early education for all. *American Educator*, 34(1), 21–29. <https://eric.ed.gov/?id=EJ889144>
- Birkeland, Å. og Carson, N. (2022). *Veiledning for barnehagelærere* (5. útgáfa). Cappelen Damm Akademisk.
- Blau, F. D., Koebe, J. og Meyerhofer, P. A. (2021). Who are the essential and frontline workers? *Business Economics*, 56, 168–178. <https://doi.org/10.1057/s11369-021-00230-7>
- Braun, V. og Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.
- Campbell-Barr, V. (2017). Quality early childhood education and care – the role of attitudes and dispositions in professional development. *Early Child Development and Care*, 187(1), 45–58. <https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1150273>
- Crawford, A., Vaughn, K. A., Guttentag, C. L., Varghese, C., Yoonkyung, O. og Zucker, T. A. (2021). “Doing what I can, but I got no magic wand:” A snapshot of early childhood educator experiences and efforts to ensure quality during the COVID-19 pandemic. *Early Childhood Education Journal*, 49, 829–840. <https://doi.org/10.1007/s10643-021-01215-z>

- Dahlberg, G., Moss, P. og Pence, A. (2013). *Beyond quality in early childhood education and care: Postmodern perspectives* (3. útgáfa). Routledge Falmer.
- Eadie, P., Levickis, P., Munnray, L., Page, J., Elek, C. og Church, A. (2021). Early childhood educators' wellbeing during the COVID-19 pandemic. *Early Childhood Education Journal*, 49, 903–913. <https://doi.org/10.1007/s10643-021-01203-3>
- Eik, L. T., Steinnes, G. S. og Ødegård, E. (2016). *Barnehagslæreres profesjonslæring*. Fagbokforlaget.
- Embætti landlæknis. (2020). *Tilkynning frá sóttvarnalækni og almannavarnadeild ríkislögreglustjóra 18. ágúst 2020*. Island.is/landlaeknir. <https://island.is/frett/Tilkynning-fra-sottvarnalækni-og-almannavarnadeild-rikislogreglustjora-18.-agust-2020>
- Ég lifi ekki á þakklætinu einu saman. (2020, 2. nóvember). Eyjafréttir og Eyjar.net. <https://eyjafrettir.is/2020-11-02-eg-lifi-ekki-a-thakklaetinu-einu-saman/>
- Gils Guðmundsson. (1949). *Barnavinafélagið Sumargjöf 25 ára: 1924 – 11. apríl – 1949*. Barnavinafélagið Sumargjöf.
- Gomes, J., Almeida, S. C., Kaveri, G., Mannan, F., Gupta, P., Hu, A. og Sarkar, M. (2021). Early childhood educators as COVID warriors: Adaptations and responsiveness to the pandemic across five countries. *International Journal of Early Childhood*, 53, 345–366. <https://doi.org/10.1007/s13158-021-00305-8>
- Hallet, E. (2016). *Early years practice: For educators and teachers*. Sage.
- Helga Jónsdóttir. (2021). Viðtöl í eigindlegum og megindlegum rannsóknum. Í Sigríður Halldórsdóttir (ritstjóri), *Rannsóknir: Handbók í aðferðafræði* (bls. 147–170). Háskólinn á Akureyri.
- Hennum, B. A. og Østrem, S. (2016). *Barnehagelæreren som profesjonsutøver*. Cappelen Damm Akademisk.
- Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Svava Björg Mörk. (2020). Kófið og leikskólinn: „Þetta var mögnuð „tilraun“ til að sjá gæðastarf verða til við skritnar aðstæður“. *Sérrit Netlu 2020 – Menntakerfi og heimili á tímum COVID-19*. <https://doi.org/10.24270/serrit-netla.2020.20>
- Ishimine, K. (2011). Quality in early childhood education and care: A case study of disadvantage. *Australian Educational Researcher*, 38(3), 257–274. <https://doi.org/10.1007/s13384-011-0028-6>
- Jóhanna Einarsdóttir. (2012). Leikskólakennaramenntun í mótun. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. <https://netla.hi.is/greinar/2012/alm/002.pdf>
- Jón Magnús Jóhannesson. (2020, 18. maí). *Hvaða áhrif hefur COVID-19 á börn og geta hættulegir fylgikvillar komið fram? Vísindavefurinn*. https://www.visindavefur.is/svar.php?id=79514&fbclid=IwAR2SJKQdrv9-1ACUd_YcePWsMFouXEWaoT_IJ2WGPgHVkrWzBJEcMgD9Kg#
- Karila, K. (2017). ECEC pedagogy in the Nordic countries: Its roots and current challenges. Í K. Karila, E. Johansson, A.-M. Puroila, M. Hännikäinen og L. Lipponen (ritstjórar), *Pedagogy in ECEC: Nordic challenges and solutions* (bls. 11–15). Nordic Council of Ministers.
- Katrín Blöndal og Sigríður Halldórsdóttir. (2021). Úrtök og úrtaksaðferðir í eigindlegum rannsóknum. Í Sigríður Halldórsdóttir (ritstjóri), *Rannsóknir: Handbók í aðferðafræði* (bls. 129–136). Háskólinn á Akureyri.

- Krieg, S., Curtis, D., Hall, L. og Westenberg, L. (2015). Access, quality and equity in early childhood education and care: A South Australian study. *Australian Journal of Education*, 59(2), 119–132. <https://doi.org/10.1177/0004944115588789>
- Kristín Björnsdóttir og Eiríksína Eyja Ásgrímsdóttir. (2020). „COVID bjargaði mér“: Störf kennara í fyrstu bylgju heimsfaraldurs. *Sérrit Netlu 2020 – Menntakerfi og heimili á tímum COVID-19*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.16>
- Kristín Dýrfjörð og Anna Elísa Hreiðarsdóttir. (2020). Keeping preschools open during COVID-19: The employees’ perspective. *Sodobna pedagogika/Journal of Contemporary Educational Studies*, 71(4), 206–222. <https://www.sodobna-pedagogika.net/en/archive/load-article/?id=1777>
- Leikskólakennaraspjallið. (2020, 16. mars). *Varðandi skiptingu barna á deildum vegna Covid-19: Nú hefur verið ákveðið að skipta börnum upp í tvo hópa* [innlegg]. Facebook. <https://www.facebook.com/groups/104284853454506/>
- Leikur og leikskólastarf. (2021, 24. mars). *Þórólfur sagði rétt í þessu að það væri mikilvægt að halda leikskólum opnum svo heilbrigðisþjónustan geti haldist* [innlegg]. Facebook. <https://www.facebook.com/groups/244905765605071/>
- Lilja Alfreðsdóttir. (2020, 4. maí). *Prekvirki íslenska menntakerfisins á tímum COVID-19*. Morgunblaðið, bls. 15.
- Lillý Valgerður Pétursdóttir. (2022, 16. mars). *Mörg börn töluvert veik vegna Covid-19*. Vísir.is. <https://www.visir.is/g/20222236101d>
- Logan, H., McFarland, L., Cumming, T. og Wong, S. (2021). Supporting educator well-being during the COVID-19 pandemic: A case study of leadership in early childhood education and care organisations. *Australasian Journal of Early Childhood*, 46(4), 309–321. <https://doi.org/10.1177/183693912111040940>
- Lög um leikskóla nr. 90/2008.
- Mennta- og menningarmálaráðuneyti. (2012). *Aðalnámsskrá leikskóla 2011*. <https://www.stjornarradid.is/gogn/rit-og-skyrslur/stakt-rit/2012/03/27/Adalnamskra-leikskola-2011/>
- Mims, S. U., Scott-Little, C., Lower, J. K., Cassidy, D. J. og Hestenes, L. L. (2008). Education level and stability as it relates to early childhood classroom quality: A survey of early childhood program directors and teachers. *Journal of Research in Childhood Education*, 23(2), 227–237. <https://doi.org/10.1080/02568540809594657>
- Nagasawa, M. og Tarrant, K. (2020). *Forgotten frontline workers: A snapshot of family child care and COVID-19 in New York*. Straus Center for Young Children & Families; Bank Street College of Education. <https://educate.bankstreet.edu/sc/3>
- Reglugerð um (3.) breytingu á reglugerð nr. 221/2001, um bólusetningar á Íslandi nr. 1198/2020.
- Reglugerð um takmörkun á skólastarfi vegna farsóttar nr. 6/2022.
- Røys, H. (2017). Veiledningssamtalen som verktøy for utvikling av kvalitet i barnehagen. Í E. K. Høihilder og H. Lund-Kristensen (ritstjórar), *Praksis-barnehagen: En arena for læring* (bls. 123–136). Gyldendal Akademisk.
- Sigurður Kristinsson. (2013). Að verðskulda traust: Um siðferðilegan grunn fagmennsku og starf kennara. Í Rúnar Sigþórsson, Rósa Eggertsdóttir og Guðmundur Heiðar Frímannsson (ritstjórar), *Fagmennska í skólastarfi: Skrifað til heiðurs Trausta Þorsteinssyni* (bls. 237–255). Háskólaútgáfan; Háskólinn á Akureyri.

- Stjórnarráð Íslands. (2020a, 7. desember). *Litaflokkad viðvörðunarkerfi fyrir skólastarf*. <https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2020/12/07/Litaflokkad-vidvorunarkerfi-fyrir-skolastarf/>
- Stjórnarráð Íslands. (2020b, 15. mars). *Sameiginleg yfirlýsing vegna áhrifa COVID-19 á skólastarf*. <https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2020/03/15/Sameiginleg-yfirlýsing-vegna-ahrifa-COVID-19-a-skolastarf/>
- Stjórnarráð Íslands. (2021a, 24. mars). *Breytingar á skólastarfi til og með 31. mars*. <https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2021/03/24/Breytingar-a-skolastarfi-til-og-med-31.-mars/>
- Stjórnarráð Íslands. (2021b, 19. febrúar). *COVID-19: Bólusetningardagatal*. <https://www.stjornarradid.is/default.aspx?pageid=e5cf150d-33a7-11e6-80c7-005056bc217f&newsid=07d476ba-72d7-11eb-8131-005056bc8c60>
- Wagner, J. T. og Jóhanna Einarsdóttir. (2006). Nordic ideals as reflected in Nordic childhoods and early education. Í Jóhanna Einarsdóttir og J. T. Wagner (ritstjórar), *Nordic childhoods and early education: Philosophy, research, policy and practice in Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden* (bls. 1–12). Information Age.
- Wagner, J. T. og Jóhanna Einarsdóttir. (2008). The good childhood: Nordic ideals and educational practice. *International Journal of Educational Research*, 47(5), 265–269. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2008.12.005>

Greinin barst tímaritinu 23. apríl 2024 og var samþykkt til birtingar 2. júlí 2024.

UM HÖFUNDANA

Svava Björg Mörk (mork@unak.is) er lektor á sviði leikskólafræða við Háskólann á Akureyri. Rannsóknir hennar hafa einkum fjallað um samstarf hagsmunaaðila í leikskólakennaramenntun, fagmennsku leikskólakennara, leiðsögn leikskólakennaranema og lærdóms-samfélag. Svava Björg rannsakar um þessar mundir vellíðan í starfi leikskólakennara og hvernig byggja megi upp samstarfssvæði í leikskólakennaramenntun á Íslandi.

Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir (ios@hi.is) er dósent í leikskólafræði við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hennar hafa einkum fjallað um leikinn, starf leikskólakennara, faglega þróun leikskólakennara og ferli starfendarannsókna. Ingibjörg Ósk hefur tekið þátt í ýmsum innlendum og erlendum rannsóknarverkefnum um ólík viðfangsefni í tengslum við leikskólastarf.

“FOREARMED WITH PROFESSIONAL AWARENESS”: PRESCHOOL TEACHERS’ EXPERIENCE OF THEIR ROLE AS A VANGUARD DURING A PANDEMIC

ABSTRACT

The role of preschools is multifaceted and changes according to societal needs at any given time. Preschools are the first school level in Iceland, and they also serve parents who want to know that their children are in safe hands while they work. In preschool work, care and education are intertwined, and therefore, the work of preschool teachers, among other things, involves a very close relationship with every child (Hallet, 2016). During the pandemic from 2020 to 2022, Icelandic society has found how important preschools are in various aspects. At the beginning of the epidemic, restrictions were placed on schooling, which, inter alia, applied to the preschool level so that in most municipalities, children and staff attended every other day (Embætti landlæknis [The Directorate of Health], 2020). Soon, these restrictions were lifted, and sometimes, it needed to be clarified which rules applied at the preschool level or how it would be possible to enforce what had been decided. During the pandemic, it became clear how vital preschools are in the Icelandic society. Overnight, preschool teachers and other preschool educators felt as if they were in the vanguard, where preschool activities were kept going in uncertain times, albeit with certain limitations, and staff could do little to protect themselves from the virus in their work. In the long run, preschools had to be open so the health system and economy would not be paralysed. This meant that the preschool staff had to report to work. Preschool staff, therefore, faced a new role in the pandemic.

This study aims to examine the effect of restrictions on preschool work due to the Covid-19 epidemic on the experience of preschool directors and department heads in their vanguard role. Data was collected through 11 individual interviews with preschool principals and department heads, who were asked how the pandemic affected their work and professionalism.

The findings show that preschool principals felt that preschool staff were vulnerable vanguards during Covid-19 who could not protect themselves against infection due to the closeness with the children required in the job. When the managers were asked about their experience in the front line, mixed feelings were revealed. Some felt their education needed to prepare them for this new role, which was reflected in insecurity and uncertainty. Anger regarding the prioritisation of vaccinations and disrespect towards the profession was expressed in the interviews, as preschool staff received vaccinations a few months after vaccinations started, and they felt unprotected and vulnerable at work. While other school levels were closed and others in the vanguard could use protective clothing and keep their distance, the interviewees felt this did not apply to the preschool. Staff felt vulnerable and could not protect themselves from the virus.

The findings also revealed that the interviewees experienced how vital preschool is

as a link in the community. Some interviewees felt that preschool's role as the first level of schooling was subordinate, but all agreed on its importance in society. The findings showed evidence of tension among preschool teachers regarding the educational and service roles of the preschool. Many people find it difficult to combine the two and see education and service as having one and the same role, rather than two separate functions. These discussions need to be opened up, and those involved in educating preschool teachers are aware of preparing prospective preschool teachers for this interwoven role.

The professional education of preschool teachers was clearly revealed when the societal role of preschool and other people's attitudes towards it were discussed. The findings also showed the importance of maintaining the professionalism of preschool teachers and the value of paying attention to the role of the preschool as an educational institution. That role does not yield to a service role in the working world.

The results highlight the importance to preschool teachers of having their expertise recognised. They feel such recognition is essential, and it is time for society to see their professionalism as necessary to the education of young children and not merely as a custodial resource. The interviewees' experience was that in the era of Covid-19, the societal role of preschool has only focused on service to the working world and parents, not on children's education. Many felt disappointed as if they had gone back in time and the development of the past decades had evaporated. However, it is worth noting that the administrators in this study used their expertise to deal with new, unprecedented situations guided by the children's needs.

Keywords: vanguard, professionalism, preschool, educational institution, service institution

ABOUT THE AUTHORS

Svava Björg Mörk (mork@unak.is) is an assistant professor in early childhood education at the University of Akureyri. Her research has mainly been in partnership with early childhood education, preschool teachers' professionalism, preschool student teachers' mentoring and the learning community. Svava Björg is researching early childhood educators' well-being and how to strengthen the partnership in preschool teacher education in Iceland.

Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir (ios@hi.is) is an associate professor in early childhood education at the School of Education, University of Iceland. Her research has been in the field of play, preschool teachers' practice, preschool teachers' professional development, and the process of action research. Ingibjörg Ósk has participated in several national and international research projects concerning different fields in relation to preschool practice in collaboration with preschool teachers and researchers. Ingibjörg Ósk teaches the preschool teachers' education programme at the School of Education.